

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

گروه آموزشی ژيوار

درس: عربی

تهیه و تدوین:

رضا طورانی

موضوع:

مشتق و جامد

جامد و مشتق

قواعد درس ۲ عربی یازدهم
رشته ی انسانی

تقسیم بندی اسم از نظر ریشه

در زبان عربی، گاهی اسم‌ها از خودشان استقلالی ندارند بلکه از کلمه‌ی دیگری گرفته شده‌اند. به این گونه اسم‌ها، اسم «مشتق» گفته می‌شود: کاتب، مکتوب، مکتب، ...

گاهی نیز اسم‌ها از خودشان استقلال دارند و از کلمه‌ی دیگری گرفته نشده‌اند. به این گونه اسم‌ها نیز، اسم «جامد» گفته می‌شود: شمس، جبل، بحر، ...

کلمات مشتق دارای ۳ شرط می باشند:

- ۱- دارای سه حرف اصلی هستند
- ۲- در وزن های ویژه ای قرار می گیرند
- ۳- ترجمه ی مخصوص به خود دارند

پس باید توجه داشته باشیم که؛

اسم های مشتق، دارای چهارچوب خاصی می باشند که اگر کلمه ای در این مقیاس نگنجد، مشتق به حساب نمی آید. بنابراین نمی توان مثلاً؛ برخی کلمات را که جمع مکسر می باشند و مفرد آن ها مطابق با قوانین مشتق نیست، مشتق به حساب آورد. مثل: بحار، جبال، شُموس، ...

کلمات جامد به دو بخش تقسیم می شوند:

جامد مصدری و جامد غیر مصدری

* همه ی مصدر ها را جامد مصدری گویند: نصر، ذهاب،
انقلاب، ...

* کلماتی که جامد هستند ولی مصدر محسوب نمی شوند
را جامد غیر مصدری گویند: أرض، قلم، سحاب، ...

کلمات مشتق به ۸ دسته تقسیم می شوند که با ۳
مورد از آن ها در این درس آشنا می شویم:

اسم فاعل و اسم مفعول و اسم مبالغه

ثلاثی مجرد: بر وزن فاعل ساخته می شود

← کاتب - حامد - جالس

ثلاثی مزید: از اولین صیغه ی فعل مضارع ساخته می شود

- به جای حرف مضارعه «مُ» می گذاریم - به عین الفعل

کسره می دهیم : مُعَلِّم

اسم فاعل

* به دلیل اینکه مطالب مربوط به ثلاثی مزید را در درس

۳ و ۴ عربی دهم خوانده اید، مروری از آن را در اسلاید بعد

تکرار می کنیم تا برایتان یادآوری شود.

وزن اسم فاعل در باب	مصدر	مضارع	ماضی
مُفَعِّلٌ : مُحْرِمٌ	افعال	يُفَعِّلُ	أَفَعَّلَ
مُفَعِّلٌ : مَعِينٌ	تفعیل	يُفَعِّلُ	فَعَّلَ
مُفَاعِلٌ : مُدَافِعٌ	مفاعلة	يُفَاعِلُ	فَاعَلَ
مُتَّفَاعِلٌ : مُتَّظَاهِرٌ	تفاعُل	يُتَّفَاعِلُ	تَفَاعَلَ
مُتَّفَعِّلٌ : مُتَّفَكِّرٌ	تَفَعَّلُ	يُتَّفَعِّلُ	تَفَعَّلَ
مُفْتَعِّلٌ : مُخْتَرِعٌ	افتعال	يُفْتَعِّلُ	إِفْتَعَلَ
مُنْفَعِلٌ : مُنْقَلَبٌ	انفعال	يُنْفَعِلُ	انْفَعَلَ
مُسْتَفْعِلٌ : مُسْتَكْبِرٌ	استفعال	يُسْتَفْعِلُ	اسْتَفْعَلَ

ثلاثی مجرد: بر وزن مفعول ساخته می شود

← مکتوب - محمود

ثلاثی مزید: از اولین صیغه ی فعل مضارع ساخته می شود۔ به جای حرف مضارعه «مُ» می گذاریم - به عین الفعل ، فتحه می دهیم : مُسْتَخْرَج

اسم مفعول

معنی در بیشتر مواقع	مصدر	مضارع	ماضی
متعدی	افعال	يُفَعِّلُ	أَفَعَّلَ
متعدی	تَفْعِيلٌ	يُفَعِّلُ	فَعَّلَ
متعدی	مفاعلة	يُفَاعِلُ	فَاعَلَ
لازم	تفاعُلٌ	يَتَفَاعَلُ	تَفَاعَلَ
لازم	تَفَعُّلٌ	يَتَفَعَّلُ	تَفَعَّلَ
لازم	افتعال	يَفْتَعِلُ	إِفْتَعَلَ
لازم	انفعال	يَنْفَعِلُ	انْفَعَلَ
متعدی	استفعال	يَسْتَفَعِلُ	اسْتَفَعَلَ

نکته

- ۱- برای ساختن اسم فاعل از ثلاثی مجرد:
الف (اگر فاء الفعل «همزه» بود (مهموز الفاء) ، تبدیل به «آ» می شود:
آمر (أمر) - آكل (اكل) - آخر (أخر)
ب (اگر عين الفعل «و» یا «ی» بود (اجوف) تبدیل به «همزه» می شود:
قائم (قوم) - غائب (غيب)
ج (اگر لام الفعل «و» بود (ناقص واوی) ، تبدیل به «ی» می شود:
داعی (دعو) - راجی (رجو)
د) اگر فعل مضاعف بود (فعلی که دو حرف اصلی اش یکسان است) به
این شکل ساخته می شود: ضال (ضل) - شَاب (شب)
۲- اسم مفعول از فعل هایی ساخته می شود که متعدی باشند یعنی؛
«مجلوس» نمی تواند اسم مفعول باشد.

نکته

۳- برای ساختن اسم مفعول از ثلاثی مجرد:

الف) در فعل های اجوف (فعلی که عین الفعلش «و - ا - ی» است)، حرف

«و» حذف می شود: مفعول

قال ← مقوول ← مقول / باع ← مبیوع ← مبيع

ب) در فعل های ناقص (فعلی که لام الفعلش «و - ا - ی» است)، حرف

«و» با لام الفعل، ادغام می شود:

دعا ← مدعو ← مدعو / قضی ← مقضوی ← مقضی / هدی ← مهدوی

۴- اسم هایی که با «م» شروع می شوند به شرط اینکه بر وزن مُفاعَلة

نباشند، معمولاً مشتق به حساب می آیند: مجاهد - معلّم - ...

فَعِيل : عَقِيل - عَلِيم - قَدِير - حَفِيز - رَحِيم

فَعُول : صَبُور - شَكُور - غَفُور - ظَلُوم

فَعَل : فَهَم - أَمِن

فَعَّال : غَفَّار - سَتَّار - كَذَّاب - ظَنَّان (شكاک)

فَعَّالَة : عَلَّامَة - فَهَّامَة - اِمَّارَة

فَعُولٌ : قَدَّوس - سَبُوح

فَعِيلٌ : قَدَّيس - صَدِّيق

فَاعِلٌ : قَيُوم

مَفْعِيلٌ : مَسْكِين

اسم مبالغه

نکته

✘ ۱- معمولاً در زبان عربی، شغل‌ها و همچنین برخی از ابزار آلات بر وزن اسم مبالغه می‌باشند. آنها را نیز اسم مبالغه به حساب می‌آورند:

خِیَاطٌ - نَجَّارٌ - خَبَّازٌ - سَيَّارَةٌ - فَتَّاحَةٌ - ...

✘ ۲- در وزن «فعالة» در اسم مبالغه، حرف «ة» نشانه‌ی کثرت است و این کلمه هم برای مذکر و هم برای مؤنث به کار می‌رود:
هَذَا عَلَامَةٌ / هَذِهِ عَلَامَةٌ

✘ ۳- برای دانستن اینکه یک کلمه مشتق است یا خیر، اگر آن کلمه جمع بود باید به مفردش مراجعه شود:
عَلَمَاءُ (اسم فاعل)

*عَيْنِ اسم الفاعل من المجرّد الثلاثي: (سراسرى خارج از كشور
(٩٥

- ١- النَّاسُ فى مسير حياتهم يبحثون عن أصدقاء مُخلصين
- ٢- هؤلاء المُعلِّمون يُحاولون فى سبيل تعليم التلاميذ كثيراً
- ٣- سيصلُ الطُّلابُ إلى أهدافهم بالجهد و السعى
- ٤- كانت تلك الشجرةُ الجميلة مُشرفةً على دارنا

تست

*عَيْنِ اسْمِ الْفَاعِلِ مِنْ « يَتَعَلَّمُ - يَعْتَمِدُ - يُخْرِجُ » عَلَى التَّرْتِيبِ:

١- مُعَلِّمٌ - مُعْتَمِدٌ - مُخْرِجٌ

٢- عَالِمٌ - مُعْتَمِدٌ - مُخْرِجٌ

٣- مُتَعَلِّمٌ - مُعْتَمِدٌ - مُخْرِجٌ

٤- مُتَعَلِّمٌ - مُعْتَمِدٌ - خَارِجٌ

*عَيْنِ مَا كُلُّهُ اسْمُ الْفَاعِلِ: (كانون فرهنگی آموزش ۹۵)

۱- الْآخِرِينَ - الضَّالِّينَ - الْمُتَّقِينَ

۲- الْكُفَّارَ - الطَّلَبَةَ - الْآخِرَ

۳- الشُّهَدَاءَ - الْعَالِمَ - الْكَاتِبَ

۴- الْمُتَعَلِّمِينَ - الْمُسْتَضْعَفُونَ - الْأَشْرَافَ

*عَيْنِ مَا لَيْسَ فِيهِ اسْمُ الْمَفْعُولِ:

- ١- فِي بِلَادِنَا رَجُلٌ مُخْلِصٌ
- ٢- الْمُؤْمِنُ يُدَافِعُ عَنِ الْمَظْلُومِينَ وَ يُحَارِبُ الظَّالِمِينَ
- ٣- إِنَّ سَرَّكَ مَحْفُوظٌ عِنْدِي وَ أَنَا حَارِسٌ عَلَيْهِ
- ٤- مَنْ كَانَ شَكُورًا عِنْدَ الشَّدَّةِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ

*عَيْنَ العبارة التي فيها اسم الفاعل و اسم المفعول أكثر:

١- قَدْ أَنْشَدَ الشُّعْرَاءُ الْإِيرَانِيِّونَ أَيْبَاتًا مَمْرُوجَةً بِاللُّغَتَيْنِ سَمَّوْهَا
الْمُلَمَّعَ

٢- لَجَلالِ الدِّينِ الرَّومِيِّ المعروفِ أشعارٌ كثيرةٌ حولِ الأحكامِ
الإسلاميةِ

٣- يَرى حَافِظُ الدَّهْرِ من هجرِ محبوبه كالقيامَةِ

٤- هذا المَعْلَمُ عندما رَأَيْتُهُ كانَ منتظراً في الغرْفَةِ

*عَيْنٌ عِبَارَةٌ فِيهَا فِعْلٌ لَا يُصْنَعُ مِنْهُ اسْمُ الْمَفْعُولِ:

- ١- يَكْتَشِفُ الْعِلْمُ فِي الْقَرْنِ الْجَدِيدِ أَشْيَاءَ غَرِيبَةً يَوْمًا بَعْدَ يَوْمٍ
- ٢- الْمُجْتَهِدُونَ يَحَقِّقُونَ أَهْدَافَهُمْ فِي الْحَيَاةِ بِالْمُحَاوَلَةِ
- ٣- عِنْدَمَا كَانَ إِدِيسُونُ مَشْغُولًا بِالِاخْتِيَارِ فِي مُخْتَبَرِهِ انْكَسَرَتْ زُجَاجَاتُ الْمَوَادِّ الْكِيمِيَاوِيَّةِ
- ٤- مَنْ كَتَمَ عِلْمًا فَكَانَهُ جَاهِلًا فَعَلَيْكُمْ بِنَشْرِ مَا تَتَعَلَّمُونَهُ

*في أيِّ عبارةٍ ما جاءَ فيها اسمُ المفعولِ منِ بابِ «إِفعال»:

- ١- أطلب منكم الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر
- ٢- و ما نُرسلُ المرسلينَ إلَّا مبشِّرينَ و مُنذرينَ
- ٣- القرآنُ مُنزلٌ من الله تعالى لهداية جميع الناس
- ٤- هذا الرَّجُلُ العالِمُ مُكرِّمٌ عند الفقراء

*عَيْنِ مَا لَيْسَ فِيهِ اسْمُ الْمَبَالِغَةِ:

- ١- يُحِبُّ النَّاسُ حُكْمًا يَحْكُمُونَهُم بِالْعَدْلِ وَالْإِنصَافِ
- ٢- مِنْ صِفَاتِ اللَّهِ أَنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ
- ٣- وَ مَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ
- ٤- وَ إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ

*عَيْنِ مَا لَيْسَ فِيهِ اسْمُ الْمَفْعُولِ وَ اسْمُ الْمَبَالِغَةِ مَعًا:

- ١- هَذِهِ الْجَوَالاتُ الذِّكِيَّةُ مَصْنُوعَةٌ فِي الصِّينِ
- ٢- حَيَاةُ الْكَذَّابِ مَمْلُوءَةٌ بِأَشْخَاصٍ لَا يَعْتمِدُونَ عَلَيْهِ
- ٣- رَسَامُ هَذِهِ الصُّورِ مَقْلَدٌ مِنْ جَانِبٍ كَثِيرٍ مِنْ طُلَّابِ فِرْعِ الْفَنِ
- ٤- إِنَّهُ رَجُلٌ شَكَّاکٌ فَهُوَ غَيْرُ مُصَدِّقٍ فِي صِحَّةِ الْآخِرِينَ